

Ramnäs kyrka

Omläggning av kyrkogårdsmur

Antikvarisk Rapport

Ramnäs Prästgård 2:1
Ramnäs socken
Surahammars kommun
Västmanlands län

Tobias Mårud

Ramnäs kyrka

Omläggning av kyrkogårdsmur

Antikvarisk rapport

Ramnäs Prästgård 2:1
Ramnäs socken
Surahammars kommun
Västmanland

Tobias Mårud

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsfoto: Stödmuren efter genomförd restaurering. Infälld bild visar aktuell del av östra bogårdsmuren under åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

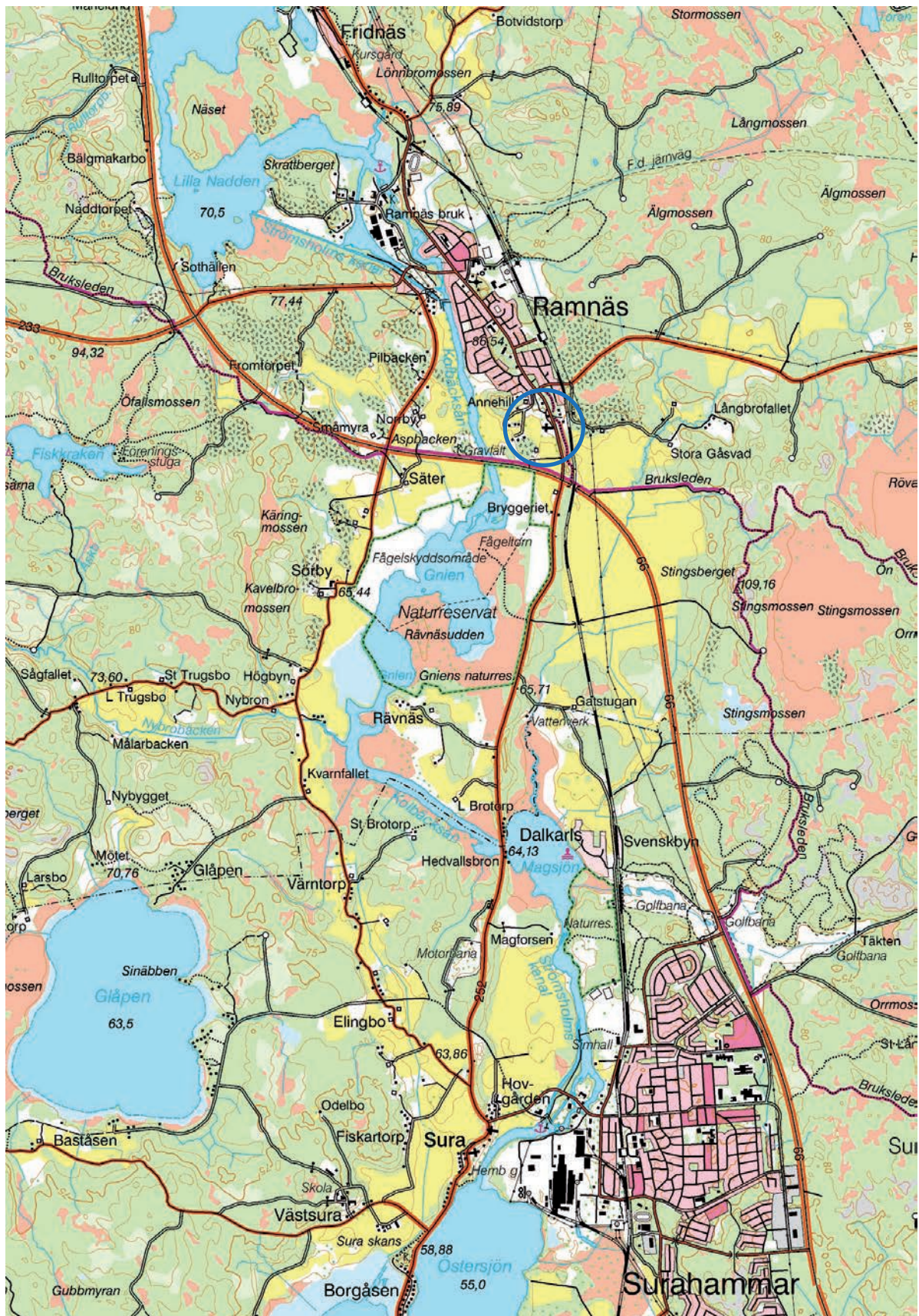
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-446-7

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund.....	5
Byggnadshistoria, i urval.....	5
Genomförande.....	7
Stödmuren.....	7
Parti av östra bogårdsmuren.....	10
Resultat.....	12
Referenser.....	13
Kart- och arkivmaterial.....	13
Otryckta källor.....	13
Litteratur.....	13
Tekniska och administrativa uppgifter.....	14

Figur 1. Kyrkans läge markerat med en ring. Utdrag ur digitala Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Inledning

Under 2013 har en partiell restaurering av kyrkogårdsmuren genomförts vid Ramnäs kyrka. Tillstånd till arbetet gavs av Länsstyrelsen 2013-10-11 med dnr 433-4504-13. Stiftelsen Kulturmiljövård anlätades för antikvarisk medverkan.

Bakgrund

Stödmuren söder om kyrkan kalvade kraftigt och hade delvis rasat under våren 2013. Tillståndet ansågs akut med överhängande risk för ytterligare ras. I och med restaureringen av stödmuren beslutades att även en sektion av muren öster om kyrkan, i höjd med Tersmedens familjegrav, skulle inkluderas i arbetet. Här hade framförallt trädrötter orsakat rörelser i muren och förorsakat behov av restaurering. Även vid stödmuren på södra sidan har träden påverkat stabiliteten, tillsammans med att delar av muren ligger direkt på berget utan möjlighet till ordentlig grundläggning. Träden har främst påverkat murens övre del medan bristande grundläggning har påverkat murens nedre del.

Figur 2. Nedrasat parti av stödmuren som avgränsar kyrkogården mot söder. Foto: Tobias Mårud.

Figur 3. Tydligt uttryckt parti i den aktuella sektionen av östra delen av bogårdsmuren. Foto: Tobias Mårud.

Byggnadshistoria, i urval

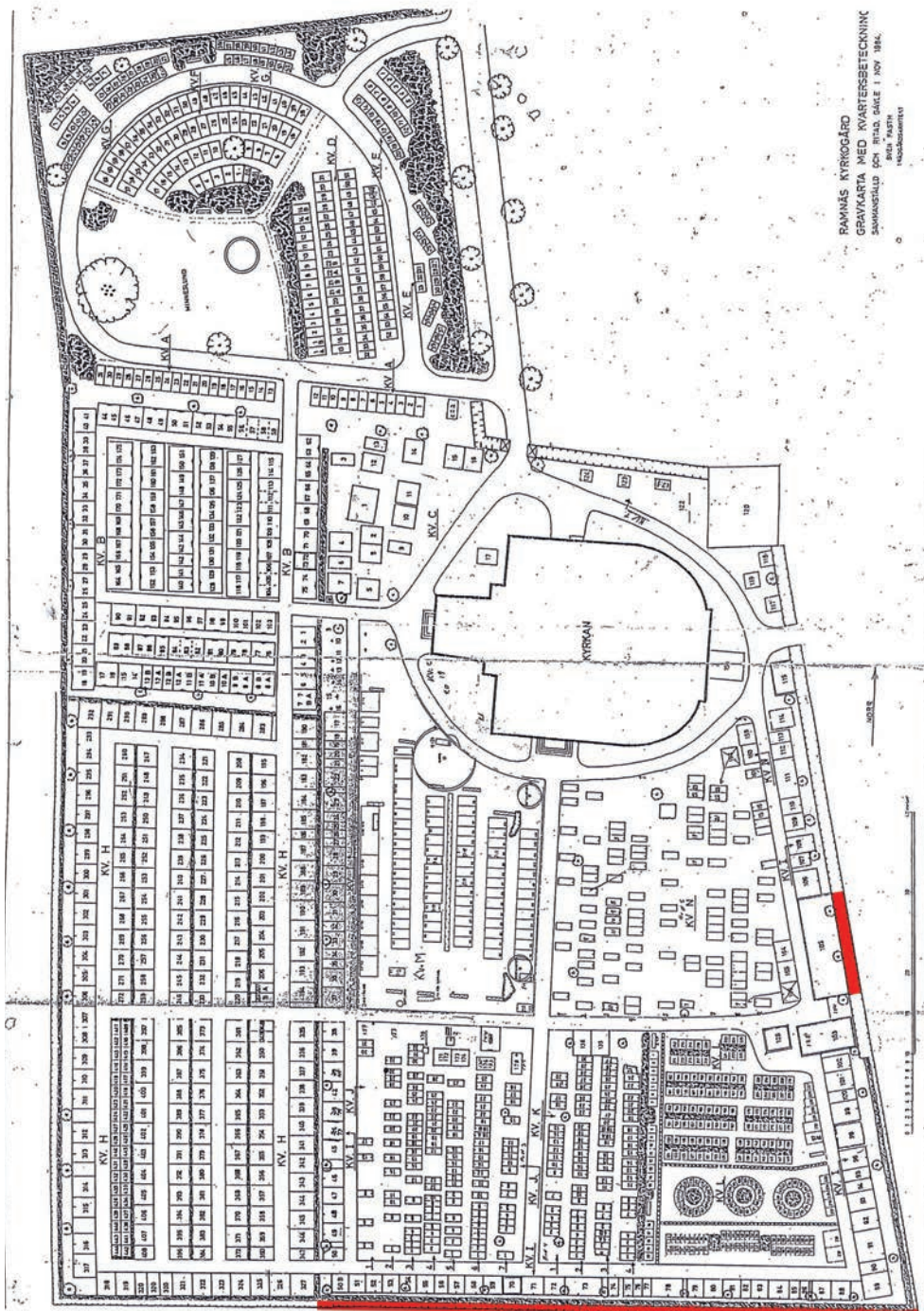
Ramnäs kyrka uppfördes troligtvis på 1400-talet. Kyrkan omnämns första gången i en skriftlig källa från 1460 då mark lades till kyrktomten. Kyrkobyggnaden omfattade långhus murat av natursten, spånklätt sadeltak samt sakristia i norr. År 1653 byggdes ett vapenhus till i väster med tegelmurat kryssvalv och över kyrkorummet slogs ett tunnvalv i trä. 1713 inleddes byggnationen av ett västtorn vilket kompletterades 1740 med klockvåning, lanternin och den karaktäristiska lökformiga kupolen. Grindstolparna tillkom 1767, vilket anges i gallerkrönet över grindpassagen.

Figur 4. Ramnäs kyrka sedd från nordväst avbildad hos Grau 1754 (Grau 1904).

Vid en om- och tillbyggnad 1791-92 fick kyrkan sitt befintliga omfång. Däravande sakristian mot norr revs och norra sidoskeppet tillbyggdes, symmetriskt med det södra. Kyrkans östparti förlängdes för att rymma ett nytt kor, därtill vidbyggt med flankerande sidopartier med rundade ytterväggar. Ett nytt högre tunnvalv byggdes över mittskeppet.

Kyrkogården har utvidgats i flera omgångar. Det aktuella murpartiet mot söder hör till den första utvidgningen vilken tros vara utförd under 1880-talet. Nästa utvidgning skedde 1918, åt sydväst och därefter 1934-1935, mot väster, samt senast under 1960-talet, mot nordväst. En äldre del av bogårdsmuren återfinns mot öster men delar, bl.a. den aktuella sektionen vid Tersmedens familjegrav, har lagts om vid senare tillfälle. Mot norr har den äldre muren ersatts, troligen i och med utvidgningen mot nordväst under 1960-talet. Grindstolparna från 1767 är dock bevarade.

Figur 5. Ramnäs kyrka, kyrkogård och gravkarta med kvartersbeteckningar. De för åtgärder aktuella partierna av kyrkogårdsmuren är markerade med rött. (Bild: trädgårdsarkitekt Sven Fasth 1984).

Genomförande

Stödmuren

Stödmuren söder om kyrkan är ca 110 meter lång och som mest ca 220 cm hög. Den västra delen, drygt 30 meter, är senare tillkommen och av annan konstruktion, stenarna ligger i cement. Den västra delen berörs inte av åtgärderna i rapporten, med undantag av två krönstenar samt hörnstenen vilka fallit ned och behöver läggas på plats. Hörnstenen har fallit ned till följd av att stödmuren väster om kyrkan har tryckts ut, behovet av åtgärd är stort men ingår inte i aktuell entreprenad. De aktuella åtgärderna är koncentrerade till östra delen av den södra stödmuren, av partiets längd på knappt 80 meter berörs uppemot 50 meter, i varierande omfattning. Det aktuella murpartiet är som mest ca 140 cm högt.

Figur 6. Del av stödmuren, sedd mot öster, med måbärshäck på krönet och lönnträd strax innanför. Foto: Tobias Mårud.

Figur 7. Bild av murkärnan med ett stor andel rundade stenar. Foto: Tobias Mårud.

Den berörda delen av den södra stödmuren har en skalmurskonstruktion, bestående av ett yttre murverk av tuktad, kallmurad natursten och ett inre murverk av kallmurad, grövre, otuktad natursten. Utrymmet mellan murarna har fyllts med sten av varierande storlek och form, en betydande del av stenarna är runda. Murens djup är ca 120 cm. Bakom muren har kyrkogården fyllts ut med jordmassor vid utvidgningen. Strax innanför murkrönet löper en måbärshäck och där innanför ett 10 tal träd (lönn) på relativt jämnt avstånd, parallellt med muren. Några av gravvårdarna, i synnerhet en, är anlagda i nära anslutning till muren.

Vid arbetet visade det sig att närheten till gravvårdarna inte utgjorde något hinder, ingen grav riskerade att påverkas. Inte heller häcken utgjorde något egentligt problem, den befarades från början behöva flyttas men visade sig istället vara i behov av att tuktas och gallras för att återgå till ursprungligt omfång och placering, en bit innanför muren.

Arbetet med omläggningen inleddes med en dokumentation. Därefter monterades muren ned, sten för sten, ett parti i sänder där behov fanns, eller där större sektioner behövde åtgärdas successivt i lämplig omfattning. Häcken gallrades in till ursprunglig linje. Den yttre skalmurens stenar separerades för återuppmurning, murkärnans blandade material rensades ut och sorterades.

Den yttre skalmuren murades upp skiftvis i ursprunglig linje (efter rätsnöre) med den återanvända stenen. Skolstenar kilades mellan stenar vid behov. Murkärnans runda stenar ersattes med sten i form bättre lämpad för murning, vilka lades i grovt singel. En av stenarna i den yttre skalmuren säkrades med dubb inne i konstruktionen. Stenen är stor och relativt flat med flera liknande intill varann. Dubbningen utfördes för att fästa stenen i underliggande grundsten och minska instabilitet och risk för att muren trycks

ut.

Vid mötet med den ”nya” västra delen av muren, vilken är satt i betong, uppkom en liten bula. Detta för att de första stenarna i den västra delens samtliga tre varv går ut något.

Figur 8. Sektion där yttreskalmuren och murkärnan anlägsnats, med bakre skalmuren blottlagd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 9. Övergång från åtgärdad sektion visar singlet i nya murkärnan. Fot: Tobias Mårud.

Figur 10. Äldre kröntäckning. Foto: Tobias Mårud.

Figur 11. Kröntäckning av åtgärdad sektion pågår. Foto: Tobias Mårud.

Figur 12. Den nya kröntäckningen är klar. Bakomliggande måbärshäck har återfått sin ursprungliga linje och växer inte längre på murkrönet.

Figur 13. Restaureringen är klar. Marken nedanför muren anpassats för bättre dränering. Foto: Tobias Mårud

Istället för att bila loss och försöka få in de tre stenarna godtogs bulan vid övergången. Slutligen täcktes krönet av flata stenar, även dom lagda i grovt singel. Utformningen av krönet är en fortsättning på utseendet av den västra mursektionens krön.

Efter att arbetet med muren var färdigt återställdes marken i anslutning till muren. I och med detta grävdes en ränna några meter söder om muren för att justera marknivån så att ett naturligt fall skapades från muren ned mot rännan. Detta för att förbättra dräneringen och minska risken för sättningar.

Figur 14. Krönstenen på den västra delen av muren lyftes tillbaks på plats. Foto: Tobias Mårud.

Figur 15. Två nedfallna stenar i stödmuren väster om kyrkan lyftes på plats och *keilades*. Foto: Tobias Mårud.

Figur 16. Den något ojämna övergången mellan den restaurerade muren och den västra delen. Foto: Tobias Mårud.

Figur 17. Gjutjärnsdetaljer återfunna i murkärnan. Foto: Tobias Mårud.

Figur 18. Sektion av det färdigrestaurerade murverket. Foto: Tobias Mårud.

Parti av östra bogårdsmuren

Den aktuella sektionen av östra bogårdsmuren, en sträcka av ca 15 meter, utgör delvis fond till Tersmedens familjegrav, med tre gravstenar infogade i muren. Sektionen skiljer sig i utformning från muren i övrigt, med noggrant tuktade resta kallmurade granitblock i två, ibland ett skift. Medan muren i övrigt är betydligt mer varierad med uppemot fem skift av kallmurad, otuktad natursten. Den aktuella sektionen har en skalmurskonstruktion med två yttre murverk båda bestående av kallmurad, tuktad sten, och mellan dessa en murkärna fylld med sten av varierande storlek och form. Murkärnan har successivt tryckts ihop vilket resulterat i att framför allt den västra skalmuren, mot Tersmedens grav, vilken består av smäckrare sten än den östra skalmuren, har tryckts utåt. Rörelsen i murkärnan har troligen orsakats av trädrötter vilket konstruktionen med ofogad stenfyllning utan förband inte klarat att stå emot.

Figur 19. Det aktuella partiet av östra bogårdsmuren innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 20. Från ovasidan syns den västra skalmuren bukta utåt. Foto: Tobias Mårud.

Figur 21. Den västra skalmuren stöttades inför arbetet. Foto: Tobias Mårud.

Figur 22. Därefter rensades murkärnan ut. Foto: Tobias Mårud.

Figur 23. Sparat material från murkärnan ligger på och bakom muren inför återanvändning. Foto: Tobias Mårud.

Figur 24. Arbetet avbröts av vädret och återupptogs på våren. Foto: Tobias Mårud.

Åtgärden innebar att murkärnans stenmassa avlägsnades, skalmurarna rätades upp - i första hand den västra skalmuren då den östra inte var skadad - inklusive de tre gravstenarna. Därefter har murkärnan åter fyllts med sten, i huvudsak har den tidigare fyllningen återanvänts, stenen är liksom tidigare ofogad men fyllningen är mer ordnad än tidigare. Till följd av en sättning försvårades arbetet och lösningen för att återställa murens ursprungliga linje påverkade istället murverkets utseende genom bearbetning av befintlig sten och infogande av en ny sten.

Figur 25. Murpartiet, under ett lätt vårsnötäcke, efter genomförda åtgärder. Foto: Tobias Mårud.

Figur 26. Det åtgärdade murpartiet sett från ovasidan. Foto: Tobias Mårud.

Figur 27. (Övre vänster). Den åtgärdade murens baksida, Foto: Tobias Mårud.

Figur 28. (Övre höger). Detalj av det åtgärdade murpartiet. Foto: Tobias Mårud.

Figur 29. (Nedre bild). Det aktuella murpartiet, med Tersmedens familjegrav framför. Foto: Tobias Mårud.

Resultat

Åtgärderna följer Länsstyrelsens beslut och har utförts med i stort sett mycket gott resultat. I östra bogårdsmuren, vid Tersmedens familjegrav, hade en annan lösning möjligen kunnat göras. En av de större grundstenarna har satt sig och stenen hade kunnat lyftas och grundläggas ordentligt för att återfå sitt tidigare läge. Istället anpassades muren genom bearbetning av befintliga stenar och infogning av en ny sten. På ett ställe användes även bruk vilket får anses främmande i en i övrigt kallmurad konstruktion. Beslutet om anpassningen av muren togs av entreprenören utan att rådgöra med medverkande antikvarie eller med Länsstyrelsen. Det ska dock poängteras att arbetet i övrigt är väl utfört.

Figur 30. Del av åtgärdad mur, med bruk, bearbetad sten och nytillkommen sten. Foto: Tobias Mårud.

Figur 31. Del av åtgärdad mur, med bruk och bearbetad sten. Foto: Tobias Mårud.

Figur 32. (Övre vänster). Detalj av fogad murspricka. Foto: Tobias Mårud.

Figur 33. (Övre höger). Nytillkommen sten. Foto: Tobias Mårud.

Figur 34. (Till vänster). Exempel på bearbetad sten. Foto: Tobias Mårud.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Handlingar från ATA (Antikvarisk-Topografiska Arkivet).

Landsarkivet i Uppsala, Ramnäs kyrkoarkiv, Räkenskaper för kyrka och församling. Verifikationer. L1b: volym 2, 1884–1887.

Otryckta källor

Hammarskiöld, Rolf. 2005. Ramnäs kyrka, karakterisering. Västerås stift.

Litteratur

Ahlberg, Hakon och Björklund, Staffan. 2000. Västmanlands kyrkor i ord och bild. Förlag Staffan Björklund. Borlänge.

Grau, Olof. 1754. Beskrifning öfver Wästmanland med sina städer, härader och socknar. Utg. av Västmanlands Allehanda. Nytryck 1904. Västerås.

Sjökvist, Helén. 2008. Sanering efter branden i Ramnäs kyrka. Kulturmiljövård Mälardalen. Rapport 2008:21.

Ros, Jonas. 2013. Kranium i Ramnäs kyrkogårdsmur. Skydd och vård av fornlämning. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2014:9.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	14006
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	433-4504-13, 2013-10-11
Fastighet:	Ramnäs Prästgård 2:1
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanland
Kommun:	Surahammar
Socken:	Ramnäs
Beställare:	Ramnäs församling
Entreprenör:	ENJAB
För östra muren:	Bengt Dahlberg
Antikvarisk medverkan:	Tobias Mårud
	Stiftelsen Kulturmiljövård
	Stora Gatan 41
	722 12 VÄSTERÅS

